

Fördjupad tillsyn på yrkesprogram

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	6
2. Tillsynens resultat.....	7
2.1 Får alla elever arbetsplatsförlagt lärande?	7
2.2 Motsvarar lärandet på arbetsplatsen utbildningens krav?	9
Ämnesplanernas koppling till det arbetsplatsförlagda lärandet	9
Förberedelser inför APL	11
2.3 Hur fungerar samarbetet mellan skola och arbetsplats?	13
Kontakten mellan skola och arbetsplats	13
Skolans ansvar för handledarens lämplighet.....	14
2.4 Sker kunskapsuppföljning under det arbetsplatsförlagda lärandet?	16
Bedömning och betygssättning.....	16
2.5 Följer skolan upp utbildningens resultat?	18
Skolans uppföljning av lärandet	18
3. Avslutande diskussion.....	20
Strategier för förbättring.....	23
4. Bakgrund, syfte och frågeställningar	23
Syfte	24
5. Metod och genomförande	25
6. Referenser	26
7. Bilagor	27
BEDÖMNINGSUNDERLAG FÖR TILLSYN AV YRKESPROGRAMMEN.....	28
INTERVJUUNDERLAG APU/APL-PLATSEN	29

Förord

Skolinspektionen har haft ett uppdrag att genomföra fördjupad tillsyn av yrkesprogrammen i gymnasieskolan. Tillsynen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av verksamhetens kvalitet inom ett avgränsat område, i förhållande till nationella mål och riktlinjer. Utgångspunkten är alla elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet är att bidra till utveckling. Tillsynen gör tydligt vad som behöver förbättras för att i högre grad nå målen för verksamheten inom det aktuella området. Syftet är även att beskriva väl fungerande inslag och att visa på framgångsfaktorer.

Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas inte i form av enskilda beslut till de granskade skolorna och skolhuvudmännen, utan redovisas i sammanfattande form i denna övergripande rapport. Genom beskrivningar av viktiga kvalitetsaspekter inom tillsynsområdet, avser rapporten att ge ett utvecklingsstöd för gymnasieskolor med yrkesprogram.

Rapporten redovisar resultatet av Skolinspektionens fördjupade tillsyn med inriktning mot skolhuvudmäns och skolors insatser. Iakttagelserna och slutsatserna gäller 21 skolor som har ingått i tillsynen och avser därmed inte att ge en nationell bild av förhållandena.

Resultaten visar framför allt att det arbetsplatsförlagda lärandet behöver utvecklas i enlighet med styrdokumentet.

Projektledare för kvalitetsgranskningen har varit Cecilia Palmqvist, Skolinspektionen i Lund.

Björn Persson

Avdelningschef

Sammanfattning

Skolinspektionen har genomfört så kallad fördjupad tillsyn inriktad mot yrkesprogrammen med fokus på det arbetsplatsförlagda lärandet (APL) på 21 skolor.

Föreliggande rapport redovisar de resultat som den fördjupade tillsynen har gett. Tillsynen har primärt sökt svar på följande frågor

1. Får eleverna tillgång till relevanta APL-platser?
2. Är lärandet på arbetsplatsen kopplat till utbildningens krav och mål?
3. Hur fungerar samarbetet mellan skola och arbetsplats?
4. Sker kunskapsuppföljning av elevernas arbetsplatsförlagda lärande?
5. Följer skolan upp utbildningen på yrkesprogrammen?

Tillsynen har genomförts på 21 skolor med fristående och kommunala huvudmän. Metoden som använts är en anpassad variant av den som används för regelbunden tillsyn. Tillvägagångssättet har kompletterats med ett fördjupande frågeunderlag och riktat urval av intervjupersoner.

Tillsynen har visat att skolornas utmaningar är att se till att det arbetsplatsförlagda lärandet utgår från centrala styrdokument. I stora delar visar denna fördjupade tillsyn liknande resultat som Skolinspektionens tidigare kvalitetsgranskning av arbetsplatsförlagd utbildning¹. Den pågående kvalitetsgranskningen inom gymnasial lärlingsutbildning pekar också i denna riktning. Vad som framförallt behöver förbättras är:

- Den arbetsplatsförlagda tiden måste bli ett lärande som ingår i bedömningen av elevernas kunskapsutveckling och utgöra ett underlag för betygssättning i enlighet med betygskriterierna.
- Eleverna måste få en utbildning där elevens skydd mot att bli utsatt för kränkningar också täcker det arbetsplatsförlagda lärandet.
- Huvudmannen och rektorn måste ta ett större ansvar för det arbetsplatsförlagda lärandet och för yrkesprogrammets utveckling.

¹ Skolinspektionens kvalitetsgranskning 2011:2 *Arbetsplatsförlagd utbildning i praktiken* 2011.

- Skolorna måste förbättra arbetet med att informera om och förbereda handledarna på deras uppdrag och också förbereda eleverna på vad det arbetsplatsförlagda lärandet innefattar.
- Skolan måste hitta strategier för att överbrygga klyftan mellan arbetslivets krav och utbildningens mål.

1. Inledning

Gymnasieskolans yrkesutbildningar avser att tillgodose det behov av kunskaper som krävs för att eleverna snabbt ska kunna etablera sig på arbetsmarknaden och kunskaperna ska vara hållbara och kvalificerade. Utbildningen ska också se till att eleverna får tillräcklig bildning för en gemensam medborgerlig referensram.

Gymnasieskolans programutbud och utbildningarnas innehåll förändrades den 1 juli 2011. Förändringarna för yrkesinriktad utbildning avser att förstärka kunskaper i yrkesämnena och att möjliggöra yrkesetablering direkt efter gymnasieskolan. En lärlingsutbildning infördes som innebär att eleverna går ett yrkesprogram men har minst hälften av utbildningen förlagd på en arbetsplats. De *yrkesförberedande* programmen (det vill säga utbildningar som påbörjades före första juli 2010) finns fram till vårterminens slut 2013 kvar inom gymnasieskolan parallellt med de nya *yrkesprogrammen* (utbildningar påbörjade efter 1 juli 2010).

Granskning av yrkesämnen har ännu inte genomförts inom ramen för kvalitetsgranskning. Skolinspektionen har emellertid genomfört en kvalitetsgranskning av den arbetsplatsförlagda utbildningen (*Arbetsplatsförlagd utbildningen i praktiken 2011:2*). Av denna framgår att kvaliteten på den arbetsplatsförlagda utbildningen behöver förbättras. Den funktion som den arbetsplatsförlagda utbildningen är tänkt att ge erbjuds inte och ambitionsnivån hos skolorna är för låg för att utbildningen ska ge de yrkeskunskaper som beskrivs i styrdokumentet. Av Nationella lärlingskommitténs slutbetänkande, som lades fram 2011, framgår att det krävs en högre grad av samverkan mellan skola och arbetsliv för att utbildningen ska hålla god kvalitet.²

Syftet med den fördjupade tillsynen var att undersöka om eleverna får relevanta APL-platser, om det arbetsplatsförlagda lärandet utgår från styrdokumentet, hur skolans samverkan med arbetsplatserna bedrivs samt uppföljning av utbildningen. Tyngdpunkten i den fördjupade tillsynen lades därför på granskning av det arbetsplatsförlagda lärandet både för de elever som går en lärlingsutbildning och de som går en yrkesutbildning med arbetsplatsförlagt lärande om minst femton veckor. Att ha fokus på det som så tydligt skiljer yrkesprogrammen från de studieförberedande programmen, det vill säga det arbetsplatsförlagda lärandet, syftade till att lyfta in det yrkesnära perspektivet.

² Gymnasial lärlingsutbildning- med fokus på kvalitet SOU 2011:72

Därigenom påverkades hela tillsynsbesöket och intervjuerna, vilket bidrog till att synliggöra de yrkesrelaterade aspekterna av utbildningen. Genom att granska det arbetsplatsförlagda lärandet kunde Skolinspektionen få en inblick i hur utbildningen beskrivs av en viktig avnämargrupp, elevernas blivande arbetsgivare. Besök på arbetsplatser och intervjuer med handledare bedömdes vara väsentliga för att fånga in de ömsesidiga förväntningar som finns mellan arbetsplats och skola.

Tillsynen genomfördes i samband med regelbunden tillsyn i kommunala och fristående skolor. Tillsynen kompletterades med ett fördjupande frågeunderlag och resultaten sammanställdes. Sammanställningen är underlaget för föreliggande rapport.

2. Tillsynens resultat

2.1 Får alla elever arbetsplatsförlagt lärande?

Av skollagen och gymnasieförordningen framgår att elever på yrkesprogram/yrkesförberedande program ska bedriva lärande på en arbetsplats. Omfattningen ska vara minst 15 veckor under elevens utbildning. För elever som går lärlingsutbildning omfattar APL hälften av utbildningstiden. Vidare framgår att ansvaret för att anskaffa platserna för arbetsplatsförlagt lärande är huvudmannens.³

De skolor som ingått i tillsynen har på planeringsnivå haft minst 15 veckors APL. Skolinspektionen har dock på flertalet av skolorna uppmärksammat enskilda elever som inte har APL-plats eller vars plats inte svarar mot utbildningens innehåll. I enstaka fall har det förekommit att APL ersätts med studiebesök eller föreläsningar vilket inte överensstämmer med definitionen av arbetsplatsförlagt lärande i gymnasieförordningen. Skolan löser i de fallen problemet genom att föra över eleverna till den skolförlagda varianten av utbildningen istället. Vilket då innebär att eleverna inte får den utbildning som utlovats.

Skolorna uppger flera orsaker till att elever ibland saknar platser, har för yrket irrelevanta platser eller inte fått fullfölja utbildningen. De vanligaste är:

³ 16 kap. 16 § skollagen (2010:800), 4 kap 12-14 §§ gymnasieförordningen (2011:2039)

- Förändringar i planeringen från arbetsplatsens sida.
- Att skolan inte lyckats planera APL för elever med stor frånvaro eller andra skolproblem.
- Dåligt fungerande kommunikation och samarbete mellan elev och arbetsplats.

Tillsynen visar att det finns problem för skolor som inte har ett upparbetat kontaktnät med branschen att hitta platser för samtliga elever. För de skolor som drivs av företag i branschen är APL-platsförsörjningen väl tillgodosedd.

Det finns skolor som har någon slags samordnare för APL-platser, men det vanligaste är att sådana funktioner saknas och att det istället är lärarna själva som ordnar och administrerar APL-platserna. Tillgången på APL-platser är beroende av lärarnas kapacitet att anordna platser. Huvudmannens ansvar är i allt väsentligt överlåtit till skolan och i praktiken till lärarna i yrkesämnena.

På många skolor uppmanas eleverna själva anordna APL-platser. Lärarna bedömer att skälet till detta är att då får eleverna träna förmågan att söka arbete och att det till och med svarar mot kursinnehåll på vissa program. Framförallt har detta noterats på Handelsprogrammet/Handels och administrationsprogrammet, samt på Hantverksprogrammet. Lärarna framför att det finns fördelar i att eleverna själva är aktiva i anskaffningen av platser, men flera elever vittnar om att de är oroliga för att hitta en plats och att det tar tid och är svårt att själv sälja in sig hos arbetsplatserna.

Det förekommer ofta att programrådet⁴ behandlar frågor om anskaffning av APL-platser. I enstaka skolor finns kommunalpolitiker och även arbetsförmedlingen representerade i programråden. I dessa fall får huvudmannen kännedom och involveras - i alla fall indirekt - i anskaffningen av platser. Men överlag är huvudmannen ganska frånvarande när det gäller anskaffning av platser.

En övervägande majoritet av de handledare och/eller arbetsplatsföreträdare som Skolinspektionen intervjuat anger att skälet till att ta emot elever är att mötet med ungdomar är positivt. Framförallt tycks detta vara det främsta skälet för handledare i yrken inom hantverksprogrammet. Detta nämns också i

⁴ Programråd utgörs av representanter för arbetslivet och ska bidra till organiserad samverkan mellan skola och arbetsliv.

byggbranschen och hotell- och restaurangnäringen, men där lyfts även ett rekryteringsbehov fram som ett tungt vägande skäl till att ta emot elever.

2.2 Motsvarar lärandet på arbetsplatsen utbildningens krav?

Av skollagen framgår att elever på yrkesprogram ska ha arbetsplatsförlagt lärande⁵. För elever som påbörjade sin gymnasieutbildning före 1 juli 2011 ska eleverna ha arbetsplatsförlagd utbildning. Av regeringens proposition inför ny skollag⁶ framgår att det i den nya skollagen ska benämnas arbetsplatsförlagt lärande för att det bättre betecknar vad som avses. Eleverna ska genom lärande på arbetsplatsen tillägna sig yrkeskunskaper som är betydelsefulla för elevens kommande yrkesliv, men också för fortsatt lärande. Yrkesutbildning ska omfatta mera än yrkeskunskaper, den ska också innebära att eleven får möjlighet att utveckla en yrkesidentitet och att bli en del av yrkesgemenskapen. Läroplanen⁷ anger att eleverna ska känna till målen med utbildningen, vilka krav som ställs på dem och vilka rättigheter de har. Rektor beslutar om vilka kurser eller delar av kurser som ska förläggas som APL⁸. För varje elev som deltar i arbetsplatsförlagt lärande ska det finnas en handledare utsedd. För yrkesprogrammen ska det finnas programråd för samverkan mellan skola och arbetsliv.⁹

Ämnesplanernas koppling till det arbetsplatsförlagda lärandet

Utifrån den tillsyn Skolinspektionen har gjort kan tre nivåer urskilja av kursplanestyrning av APL:

1. Det finns goda exempel i skolor där lärarna planerar APL utifrån ämnets syfte, vilket också kommuniceras till handledarna och eleverna. Det förekommer också att lärare, APL-platsens handledare och elever har ett så nära samarbete att man veckovis planerar vad eleven ska göra på arbetsplatsen utifrån kursmålen och den rådande situationen på arbetsplatsen. Andra goda exempel är när skolan och företag är så flexibla att APL-tiden förläggs när det finns angelägna moment att ta del av för eleverna utifrån utbildningens mål. Det förekommer också att skolor samarbetar med universitetens regionala utvecklingscentrum och företag för att skapa god kvalitet i yrkesutbildningen.

⁵ 16 kap. 16 § 2 st. skollagen

⁶ Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan. Regeringens proposition 2008/09:199

⁷ Läroplan för gymnasieskolan (Lgy 11), 1 Skolans värdegrund och uppgifter, rättigheter och skyldigheter.

⁸ 4 kap. 12 § gymnasieförordningen

⁹ 1 kap 8 § gymnasieförordningen

2. Det vanligaste är dock att skolan inte har en genomgripande planering utifrån kursplanerna. Lärarna har ofta sammanställt någon form av dokumentation som lämnas över till handledaren. Det är påfallande ofta försäkringsdokument, arbetsrättsliga dokument samt överenskommelsen om arbetsplatsens och skolans respektive åtagande som är de framträdande dokumenten i informationspärmarna, inte kursplanerna. På APL-platser inom byggprogrammet finns alltid en lista där handledaren fyller i antalet timmar eleven gjort på arbetsplatsen. Detta görs för att eleven ska kunna få ekonomisk ersättning. I de fall då den operativa handledaren inte är densamma som den formella förekommer det att den som faktiskt följer eleven i hans/hennes praktiska arbete, inte har kännedom om några styrdokument från skolan alls.
3. Den sista kategorin är skolor som inte ger arbetsplatsen eller eleven någon information om vilka kursmålen är. Av intervjuerna framgår att lärarna upplever att det inte finns gehör för skolans styrdokument ute på arbetsplatserna och att det finns en rädsla för att arbetsplatserna skulle avsäga sig uppdraget om skolan framförde krav på vad eleven ska utföra på arbetsplatsen.

Eleverna ser kopplingen mellan APL och utbildningen i stort och tycker att APL har relevans för deras utbildning och framtidsplaner. Men att det arbetsplatsförlagda lärandet motsvarar kurser eller delar av kurser är inte känt hos alla elever, även i de fall som lärarna har planerat APL utifrån styrdokumentet.

Det framgår av intervjuerna med handledarna att även om de fått information om vad skolan avser att eleven ska lära sig, så har handledarna inte alltid förstått innehållet. Skolinspektionen har också stött på handledare som ställt sig kritiska till dokument från skolan och hävdade att han/hennes yrkeskunskaper är tillräckliga för att eleven ska få den kunskap som behövs, utan inblandning av några ämnesplaner. Det förekommer också att lärarna inte har den kännedom om de kursmål som krävs, vilket i sin tur gör det omöjligt att kommunicera informationen till arbetsplatserna.

Vissa skolor anger vad eleverna ska lära sig på ett övergripande plan. Exempel på detta är "vi ska lära eleverna att bli kockar" eller "de ska få känna på allt som har med yrket att göra". Det kan i bästa fall överensstämma med det utbildningsinnehåll som skolan har haft för avsikt att lägga ut på APL, men det

finns då ingen kvalitetssäkring av innehållet. I värsta fall får eleven en ganska arbetsplatspecifik eller personberoende APL-tid, med vag koppling till kursplanerna. En veckas APL motsvarar 23 timmars undervisningstid. Det gör att det finns utrymme för uppgifter på arbetsplatsen som inte behöver vara kopplade till kursplanen.¹⁰ Eleverna kan till exempel, för att få en helhetsbild av hur arbetsplatsen fungerar, ta del av städning och liknande. Att delta i personalmöten och interna utbildningar kan också vara sådant som ger eleverna möjlighet att bli en del av yrkesgemenskapen. Men om skolans förberedelser är för vaga och dåligt kopplade till skolans styrdokument blir det svårt för elever och handledare att hitta ett sätt att arbeta på i riktning mot målen för utbildningen, i synnerhet om instruktionerna till handledarna inte innefattar något om vilka färdigheter eleverna ska utveckla. Det förekommer också att handledarna låter eleverna snabbt beta av momenten som skolan förberett, för att eleven så snart som möjligt ska bidra till produktionen på arbetsplatsen istället. Det har framkommit i tillsynen att det förekommer att eleverna upplever att de utnyttjas som gratis arbetskraft. Därför är det viktigt att skolorna är observanta på att handledarna fullgör sitt uppdrag och att det är lärande som är i fokus för APL, inte arbetsplatsens behov av att få arbete utfört.

I de flesta fall har rektor, utifrån ett underlag som är berett av lärarna i yrkesämnena, fattat beslut om vilka kurser eller del av kurser som ska förläggas på APL. Det finns också skolor där rektor inte har fattat sådana beslut och i några fall är rektor osäker på om sådana beslut fattats. Rektors beslut om vilka kurser som ska arbetsplatsförläggas uppfattar lärarna ibland som något som ett kvasibeslut; rektor kan ju omöjligen ha kännedom om vilka kurser som lämpar sig bäst för lärande på en arbetsplats. Skolinspektionens menar att rektors beslutsfattande i frågan är viktigt för att han/hon fullt ut ska kunna ta ansvar för hur utbildningen förläggs.

Förberedelser inför APL

Hur skolan presenterar APL och vilken information eleverna och handledarna får bidrar till vilka förväntningar handledare och elever har på det arbetsplatsförlagda lärandet. I intervjuerna beskriver eleverna att de är väl förberedda för sin arbetsplatsförlagda tid. De uppger att undervisningen har gett dem kunskaper som eleverna märker att de har glädje av på sin APL. Eleverna har fått kännedom om branschen och vilka arbetsuppgifter som de kan förvänta sig få utföra. Eleverna uppger också att lärarnas förberedelser går ut på att eleverna fått generella uppmaningar som att "de ska lära sig allt de kan" under sin APL

¹⁰ Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan, Regeringens proposition 2008/09:199

och verkligen dra nytta av att de får vara ute i arbetslivet. Det är vanligt att skolan förbereder eleverna för APL genom att de får uppgifter som ska göras på arbetsplatserna och som eleverna ska redovisa när de kommer tillbaka till skolan.

Samstämmigheten är stor bland både elever och lärare att det viktigaste eleverna måste förberedas på inför sin APL är att det är avgörandet att de kan komma i tid och att de visar initiativförmåga. Lärare och rektorer är oroliga för att förlora APL-platser om eleverna kommer försent, inte meddelar om de blir sjuka eller att de står handfallna och inte framstår som intresserade på arbetsplatsen. Av intervjuerna med handledarna framkommer att de uppfattar att det mest problematiska med att ha elever på arbetsplatsförlagt lärande är elevernas oförmåga att hålla tider och deras brist på initiativtagande. Elever och lärare beskriver att det under APL ställs helt andra krav på eleverna än i skolan, och att arbetsplatsens regler är viktiga att följa.

Det finns handledare som är införstådda med att det inte är självklart för alla tonåringar att sätta igång och arbeta och fråga efter arbetsuppgifter när man som ung inte varit ute i arbetslivet förut. Dessa handledare vittnar om att de successivt lärt eleverna att ta plats och våga fråga. Påfallande sällan är det något som handledaren blivit förberedd på av skolan. Skolorna uttrycker ibland en försiktighet kring att lägga på arbetsplatserna uppgifter och att styra dem för mycket. I Skolinspektionens intervjuer framkommer emellertid att det finns handledare som skulle vilja ha mer vägledning i vad de ska göra med eleven.

Handledarna får ofta elevspecifik information i de fall skolan placerat elever som bedöms kan ha svårt att klara av det arbetsplatsförlagda lärandet. I intervjuer uttrycker handledare att de upplever att det skulle varit bra med mer information från skolan om vad det är tänkt att eleverna ska lära sig, vilket för övrigt är samma erfarenheter som från Kvalitetsgranskningen *Arbetsplatsförlagd utbildning i praktiken* år 2011.¹¹ Många handledare upplever att skolan för sällan besöker arbetsplatserna och de upplever också att lärarnas kännedom om vad eleven gör på arbetsplatsen hade kunnat förbättras.

Det förekommer att de elever som är lärlingar inte känner till att de går den utbildningsformen. Eleverna är osäkra på vad lärlingsutbildningen innebär och vilka skillnader det är jämfört med att gå på ett yrkesprogram med skolförlagd utbildning och femton veckors APL. Dessutom framkommer att både handledare och elever inom lärlingsutbildningen inte är helt införstådda med att det

¹¹ Skolinspektionens kvalitetsgranskning *Arbetsplatsförlagd utbildning i praktiken*, 2011.

är utbildning som bedrivs när en elev är lärling. Det finns andra former av lärlingsutbildningar inom olika branscher som arbetsplatsföreträdare många gånger blandar ihop med gymnasial lärlingsutbildning.

2.3 Hur fungerar samarbetet mellan skola och arbetsplats?

Kontakten mellan skola och arbetsplats

Det är de enskilda lärarna på programmen som ofta har kontakter med arbetsplatsen. Kontakterna mellan skolan och arbetsplatsen framhålls ofta av skolorna som en avgörande faktor för ett gott samarbete. Trots att kontakten anses som en avgörande faktor är det stor variation i hur ofta och på vilket sätt kontakterna sköts. Det finns lärare som besöker elever en gång i veckan medan andra lärare hör av sig via telefon eller mail och kanske gör ett besök per period.¹²

Det finns inte reglerat i någon av skolans författningar hur ofta lärarna måste besöka arbetsplatserna, eller ens att de ska hålla kontakt alls med arbetsplatsen. Däremot berörs frågan om informationsutbyte mellan skola och arbetsplats i Skolverkets allmänna råd om bedömning och betygssättning.¹³ Där anför Skolverket att det ska finnas tydliga rutiner för kontakten mellan arbetsplats och skola samt att lärarna ska ha möjlighet att ha kontakt med arbetsplatsen. Uteblivna eller få besök på arbetsplatsen kan medföra att elevernas kunskapsutveckling inte följs upp. Innehållet i APL kan äventyras om handledare och elev lämnas utan skolans kontinuerliga vägledning.

Ibland är det oklart för arbetsplatsen om och när lärarna ska kontakta eleven och handledaren. Vissa av handledarna som Skolinspektionen intervjuat vet inte om lärarna ska komma till arbetsplatsen och än mindre vad lärarna ska göra under ett eventuellt besök.

Det förekommer att lärarna är schemalagda med annan undervisning under hela eller delar av APL-tiden vilket gör det svårt för dem att besöka eleverna. Ibland läggs ansvaret för att informera skolan om situationen på arbetsplatsen på eleven. De samtal som lärarna för med elever och handledare på arbetsplatserna varierar i innehåll och kvalitet. Det finns lärare som efterfrågar hur progression ser ut i arbetsuppgifterna och som planerar resterande APL-tid tillsammans med elev och handledare på besöken. Det är även vanligt att lärarna i

¹² En period kan vara olika lång, men upp till åtta veckor förekommer inom 15-veckors APL. För lärlings elever är perioderna upp till en termin

¹³ Allmänna råd om bedömning och betygssättning i gymnasiet.

stort sett bara efterfrågar hur eleven skött sig och då i synnerhet avseende förmågan att passa tider. Att lärarna upplever att de inte kan ställa krav på arbetsplatserna kan vara ett skäl till att skolorna inte har den kontakten med arbetsplatsen som behövs.

Programrådets funktion som samarbetsorgan varierar mellan skolor och mellan program. De skolor som drivs av branschorganisationer och skolor som bedriver

karaktärämnesundervisning i ett företags lokaler och skolor som ingår i teknikcollege¹⁴ har ett upparbetat samarbete när det gäller programråd. Men för övriga skolor är det inom vissa områden svårare att få fatt i branschföreträdare som vill delta i programråd. Särskilt svårt är det med yrkesgrupper där ensamföretagande är vanligt.

På de flesta skolorna som besökts i denna tillsyn finns ett eller flera programråd för planering och utveckling av yrkesprogrammen, vilket också innefattar anskaffning av APL-platser.

Skolans ansvar för handledarens lämplighet

Skolorna ska se till att de handledare som finns på arbetsplatserna är lämpliga och har tillräcklig kompetens för uppdraget.¹⁵ I många fall känner lärarna handledarna väl och lärarna bedömer att de har god kännedom om handledarnas lämplighet både i fråga om deras yrkeskunskaper och om förmågan att handleda elever. Men det förekommer också att skolan inte har någon djupare kunskap om handledarnas lämplighet.

Skolorna tar ibland för givet att handledarna ser till att eleverna inte utsätts för kränkningar. Många gånger har skolorna inte aktivt tagit upp sådana frågor med arbetsplatserna. Skolornas planer mot kränkande behandling innefattar sällan avsnitt om elevers APL-platser, trots att eleverna tillbringar en stor del av sin utbildning där. Skolinspektionen har stött på skolor där lärarna uttrycker att de inte kan berätta för APL-platsernas personal hur de ska bete sig. Inställningen tycks vara att eleverna får acceptera att det råder en annan stämning på vissa arbetsplatser, att jargongen kan vara hård och att det är viktigt att elever-

¹⁴ Teknikcollege är en beteckning på en samarbetsform mellan skola, kommun och företrädare för teknik- och industribranschen. Det yrkesprogram som brukar ingå är Industriprogrammet/industritekniska programmet. Skolor certifieras av organisationen för att få kalla sig teknikcollege.

¹⁵ 4 kap. 14 § gymnasieförordningen

na inte tar illa vid sig utan inser att det kan vara så i det yrkesliv eleven valt att förberedas på.

Skolinspektionen har också stött på enstaka skolor där lärarna uppger att det finns handledare som har synpunkter på att ta emot elever som har annan etnisk härkomst än svensk. Skolorna har hanterat detta på olika sätt. En av skolorna har avslutat samarbetet med en sådan arbetsplats, med motiveringen att värdegrunden inte överensstämde med skolans. En annan skola uppgav att de hanterade handledarens inställning genom att bara ge sådana APL-platser till elever med svenskt ursprung. Skolinspektionen vill understryka att det inte är en godtagbar lösning på problemet att enbart skicka elever med svensk bakgrund till en sådan arbetsplats. Skolan måste se till att handledarna utför sitt uppdrag i enlighet med den värdegrund som utbildningen vilar på. Skolan behöver i sitt förebyggande värdegrundsarbete, och utifrån sitt uppdrag att ge eleverna en demokratisk fostran, förhålla sig kritisk till att det på elevernas APL-platser råder en miljö som inte betraktas som acceptabel i elevens lärmiljö i övrigt.

På flera av skolornas APL-platser finns formella handledare, som inte följer eleven i dennes arbetsplatsförlagda lärande. Den personen är ofta någon form av platschef eller liknande och är den person som skolan har haft den inledande kontakten med när platsen avtalas. Detta verkar vara vanligt förekommande på Byggprogrammet/Bygg- och anläggningsprogrammet. Den egentliga handledaren, i betydelsen en person som leder elever i det dagliga lärandet/arbetet på APL-platsen, kan i denna konstruktion variera från vecka till vecka. I några fall är det den formella handledaren som Skolinspektionen fått möjlighet att träffa och han/hon har sällan någon information om den enskilde elevens kunskapsutveckling. En uppdelning av handledarskapet försvårar för skolan att avgöra huruvida handledaren egentligen är lämplig för uppdraget. Uppdelningen på flera personer kan också ge negativa konsekvenser för eleverna i form av bristande kontinuitet.

Skolinspektionen kan konstatera att skolorna står inför en utmaning att få till stånd handledarutbildningar.

Det är ofta problematiskt för skolorna att få till stånd handledarutbildningar eftersom handledarna uppger att de inte har tid eller att det uppstår ekonomiska svårigheter för dem att vara frånvarande från arbetet. Skolorna har olika strategier att hantera denna svårighet. En är att återkommande försöka bjuda in till handledarträffar, trots att det uppstår svårigheter att få handledarna att

närvara. Eftersom lagstiftningen inte kräver att handledarna genomgått utbildning anordnad av skolan, kan skolan på annat lämpligt sätt se till att de handledare som används är lämpliga och har tillräckliga kunskaper. Det finns flera goda exempel på att lärarna kontinuerligt, i mötena med handledarna, förklarar skolans styrdokument och utbildningens innehåll, samt för en dialog om handledandets utmaningar och att lärarna ger vägledning och råd om att möta elever. På så sätt genomförs utbildning av handledarna utifrån handledarnas förutsättningar i tid och rum.

Handledarnas kännedom om utbildningen och om sitt uppdrag som handledare varierar stort. Synen på uppdraget kan vara att se till att eleven är sysselsatt med för yrket relevanta arbetsuppgifter och inte primärt att ha lärande i fokus för sitt handledande. Liknande iakttagelser har också gjorts i det pågående kvalitetsgranskningsprojektet inom gymnasial lärlingsutbildning. Skolinspektionen har emellertid också sett exempel på handledare som har utarbetat planeringar tillsammans med skolan, som stämmer av dagens arbete utifrån ett lärandeperspektiv och som är besjälade av uppgiften att ha en elev på sin arbetsplats.

2.4 Sker kunskapsuppföljning under det arbetsplatsförlagda lärandet?

Bedömning och betygssättning

Av läroplanen framgår att läraren ska utnyttja all tillgänglig information om elevernas kunskaper i förhållande till de nationella kunskapskrav som finns för respektive kurs, samt allsidigt utvärdera varje elevs kunskaper.¹⁶

Skolinspektionen har sett att de bedömningsunderlag som skolan lämnar till arbetsplatsen för uppföljning av elevernas kunskaper innefattar områden som handlar om hur väl eleven utför arbetsuppgifter. Detta beskrivs ibland utifrån skrivningar i betygskriterierna, men också på alltför svävande sätt såsom "lämplig för yrket". Det är vanligt att bedömningsunderlagen som handledaren ska bedöma eleven utifrån, innehåller områden som har direkt koppling till om eleverna passar tider och tar initiativ, eller om eleven har god samarbetsförmåga och kan ta instruktioner. Lärarna uppger emellertid att det är kursplanernas betygskriterier som styr betygssättningen.

¹⁶ Lgy 11, 2.5 Bedömning och betygssättning, Riktlinjer

Skolinspektionen har funnit att det förekommer att handledarna saknar kännedom om vilka kursmålen är och att de har ett annat perspektiv än skolan när de bedömer elevernas kunskaper på arbetsplatsen. Exempelvis är artighet och tidshållning aspekter som beaktas. Skolan kan ha nytta av information om annat än det som ska ligga till grund för bedömning för att kunna resonera med eleven kring frågor som vad arbetslivet ställer för krav på beteende, som vikten av att komma i tid. Detta är också viktigt i ljuset av skolans fostrande uppdrag. Det kan dock uppstå ett problem när läraren ska betygsätta eleven och har ett underlag från APL-platsen som betonar helt andra förmågor än de som finns i kursplanerna. Det finns en risk att läraren väger in handledarens omdöme om sociala förmågor i betygsättningen vilket skulle kunna innebära att betygen grundas på annat än betygskriterierna. Varför är då skolorna så angelägna om att arbetsplatserna ska uppge om eleverna sköter sig på arbetsplatsen? Svaret från skolorna är att arbetsplatserna betonar dessa aspekter och vill bedöma det. Skolan å sin sida vill ha signaler om arbetsplatserna inte är nöjda, eftersom det kan sabotera framtida samarbete mellan skola och arbetsplats.

Det förekommer att eleverna redan har nått kunskapsmålen när det är dags för det arbetsplatsförlagda lärandet, varför APL har liten eller ingen betydelse för de betyg som sätts. Det förekommer också att skolan inte efterfrågar att handledaren gör någon bedömning alls. En handledare uttrycker att läraren bara efterfrågar vilka arbetsuppgifter eleven utfört, men inte kvaliteten på elevernas prestationer. APL måste kopplas till kursplanerna för att det ska vara möjligt att bedöma elevernas kunskaper utifrån kursplanernas betygskriterier. Om lärarna är osäkra på om handledarna har tillräcklig kännedom om kursplanerna och betygskriterierna kan det leda till att lärare väljer bort APL som ett underlag för betygsättningen. Skolinspektionens bedömning är att skolan därför tillsammans med APL-platserna bör resonera om yrkesskicklighet inom respektive yrke och koppla det till skolans styrdokument.

En skola i granskningen hanterar det upplevda gapet mellan skolans krav och arbetslivet genom att upprätta två dokument. Ett underlag från skolan som utgår från kursplanernas betygskriterier som handledaren fyller i och kommunicerar med skolan. Detta används som underlag i betygsättningen. Handledaren utfärdar också ett slags APU-intyg som eleven får med sig och som enligt handledarna innehåller värdefull information för blivande arbetsgivare. I det dokumentet bedömer handledaren elevens personliga lämplighet, vilket bland annat handlar om huruvida eleven kommer i tid och är ambitiös. Det finns en uppenbar risk att det utvecklas en parallell betygsättning, där intyget till kommande arbetsgivare betraktas av elev och handledare som ett betyg som utfär-

das av skolan. Detta omgärdas inte av något regelverk utan kan innehålla om-
dömen som kan stå i strid med de styrdokument som reglerar utbildningen.
Det kan uppstå oklarheter kring vad eleverna bedöms utifrån och vilken giltig-
het de olika dokumenten har. Skolinspektionens bedömning är att det är viktigt
att skolan skiljer på hur olika typer av information om eleven från handleda-
rens sida ska användas, samt informera eleverna om vilket underlag som be-
tygsättningen grundas på.

Ett exempel på det omvända är den APL-plats där handledarens egen bedöm-
ningsmatrix visade sig innehålla bedömningsområden som låg närmre kurs-
planerna än den som skolan använde.

Skolinspektionens kvalitetsgranskning år 2011¹⁷ visar att det är en minoritet av
skolorna som lyckas följa författningarnas krav gällande betygsättning. Det
som framhålls som framgångsfaktorer för att sätta rättvisa och likvärdiga betyg
i den rapporten är att lärarna har kontinuerlig uppföljning av elevens kunskap-
er genom trepartssamtal mellan elev, lärare och handledare, samt att eleverna
förbereds på vad de ska göra under sin arbetsplatsförlagda tid. Den fördjupade
tillsynen bekräftar också att bedömningarnas och betygssättningens kvalitet är
beroende av att skolan och handledarna har ett fungerande samarbete samt att
elever och inte minst handledarna vet vad som förväntas av dem.

2.5 Följer skolan upp utbildningens resultat?

Skolans uppföljning av lärandet

Kvalitetssäkringen av APL består ofta av att yrkeslärarna följer upp om APL-
platserna fungerar utifrån de krav som skolan har ställt. Kraven varierar från
att skolor ställer krav på att handledarna ska vara införstådda i skolans styrdö-
kument, till att skolan nöjer sig med att en arbetsplats vill och har tid att ta
emot en elev. Därför blir svaret på frågan om arbetsplatserna fungerade väl
eller ej, ett svar på helt olika frågor.

Eleverna får ofta utvärdera sin APL-tid genom att fylla i en enkät och/eller ge-
nom samtal med lärarna i skolan efter avslutad APL. Däremot saknas ofta APL
i skolornas systematiska kvalitetsarbete. Elevernas och lärarnas erfarenheter
blir således inte underlag för någon analys eller åtgärder på skol- eller huvud-

¹⁷ Skolinspektionens kvalitetsgranskning *Arbetsplatsförlagd utbildning i praktiken 2011*

mannanivå. Detta ligger också i linje med de slutsatser som drogs i kvalitetsgranskningen år 2011.¹⁸

Skolorna lyfter sällan fram resultaten i yrkesämnena i form av betygsresultat i sitt kvalitetsarbete. En vanlig uppfattning på skolorna när det gäller betygsresultaten är att eleverna lyckas mycket bättre i yrkesämnena än i de gymnasiegemensamma ämnena/kärnämnen. Enligt lärarna och rektorerna är de ämnen som eleverna inte lyckas så väl i sådana som kräver matematiska förkunskaper, medan de som kan utformas med praktiska inslag i hög grad är de som eleverna lyckas bäst med.

I skolornas kvalitetsarbete är yrkesämnena sällan föremål för utvecklingsinsatser. Det förekommer att skolor gör uppföljningar av hur väl eleverna på yrkesprogram etablerar sig på arbetsmarknaden efter avslutade studier och i många fall uppger skolan också att de har viss kunskap om vad eleverna gör efter sin gymnasietid. Det kan handla om systematisk uppföljning av elevernas sysselsättning, eller att man får återkoppling från det lokala arbetslivet, men också om mindre systematiska tillvägagångssätt, såsom slutsatser dragna av spontana besök på skolan av elever som lyckats väl i arbetslivet.

Nationell statistik visar att eleverna på samtliga yrkesprogram har lägre genomsnittliga betygsvärden i jämförelse med studieförberedande program¹⁹. De låga genomsnittliga betygsvärdena på yrkesprogrammen tyder på att betygsnivåerna är låga även i yrkesämnena. Om det enbart hade handlat om måluppfyllelsen i kärnämnen hade yrkesämnena kunnat väga upp de relativt sett låga betygsnivåer som kärnämnen står för. Inte minst när skolornas uppfattning är att eleverna lyckas väl i de ämnena. Det är dessutom endast hantverksprogrammet som har genomsnittligt betygsvärde som är i närheten av studieförberedande program. Skolorna behöver göra en djupare analys av betygen i yrkesämnena för att den ska kunna utgöra underlag för att utveckla kvaliteten på utbildningen. Skolorna behöver säkerställa att lärarna inte riktar in undervisningen för alla elever på Godkänd-/E-nivån, eller att de gör en sammanvägning av elevernas färdigheter i så stor utsträckning att vissa kurser där eleven faktiskt kunde bedömas få ett högre betyg, göms i en allt för stor helhet.

¹⁸ Skolinspektionens kvalitetsgranskning *Arbetsplatsförlagt lärande i praktiken*, 2011.

¹⁹ Hänvisningen avser gymnasieskolan före 1 juli 2011, betygssammanställningar finns inte för utbildning som påbörjat efter 1 juli 2011.

3. Avslutande diskussion

Hösten 2011 infördes den reformerade gymnasieskolan. Intentionerna för yrkesprogrammen var att eleverna skulle förberedas för etablering på arbetsmarknaden direkt efter avslutade gymnasiestudier. Yrkesprogrammen skulle stärkas i sin karaktär av att vara just yrkesprogram. För huvudmännen stärktes kravet på att erbjuda femton veckors arbetsplatsförlagd tid genom att möjligheten att förlägga undervisning i skolan istället för på en arbetsplats minskade väsentligt. Det arbetsplatsförlagda lärandet är centralt för yrkesprogrammen, utan den finns inte den anknytning till arbetslivet som hela utbildningen syftar att ge.

Skolinspektionens analys av tillsynens resultat är att skolorna inte fullt ut tar ansvar för att det arbetsplatsförlagda lärandet omfattas av de krav som gäller för utbildningen i övrigt. Det arbetsplatsförlagda lärandet är en utmaning för skolor och huvudmän. Den inneboende problematiken tycks vara att skolans regler, normer och förväntningar ska förenas med arbetslivets.²⁰ När skolorna beskriver hur de planerar och genomför APL är utgångspunkten att det är något annat än skola. Det förhållningssätt kan förklara en del av de erfarenheter som tillsynen har gjort

Elever erövrar inte yrkeskunskaper automatiskt enbart för att de befinner sig på en arbetsplats. Arbetsplatsförlagt lärande innebär inte heller att handledaren ska ta över utbildningsansvaret från skolan under APL och därför är samverkan mellan arbetsplats och skola avgörande för att utveckla de utvecklingsområden Skolinspektionen lyft fram.

I den kvalitetsgranskning som Skolinspektionen genomförde år 2011²¹ framkom att kursplanerna angav ett annat innehåll och andra kunskapskrav än det som branschföreträdare ansåg var väsentligt. Trots reformerade kursplaner utformats sedan den granskningen genomfördes kan Skolinspektionen konstatera att problemen delvis kvarstår. Skolor ger uttryck för att de inte kan kräva att arbetsplatserna anpassar elevens arbetsuppgifter så att det motsvarar kursplanernas innehåll och att de därför låter bli att ta upp det med arbetsplatserna, eller gör det så styvmoderligt att det bortprioriteras av handledaren. De skolor som lyckas förena det arbetsplatsförlagda lärandet med kursplanerna har det gemensamt att de genom dialog med arbetsplatsen planerar och följer upp hur

²⁰ Pettersson Lars, Erfarenheter av APU, bilaga 5 i SOU 2010:75 Gymnasial lärlingsutbildning-utbildning för jobb, Erfarenheter efter två års försök med lärlingsutbildning. Betänkande av Nationella kommittéen.

²¹ Skolinspektionens kvalitetsgranskning, *Arbetsplatsförlagd utbildning i praktiken 2011*

lärandet sker och lyckas därigenom skapa ett förtroende hos arbetsplatsen så att kursplanerna kan ligga till grund för arbetet utan att arbetsplatsen tycker att det är ovidkommande dokument som inte har med yrkeslivet att göra. Detta skapar i sin tur bättre förutsättningar för att bedömning av elevernas kunskaper utgår från kursplanerna och, inte minst en gemensam syn på vad yrkeskunskande är.

När skolan starkt betonar skillnaderna mellan arbetslivet och skolan signalerar den indirekt att arbetslivets krav och normer är de som är överordnade, inte minst för att skolan definierar arbetslivet som "verkligheten". I en sådan föreställningsvärld riskerar emellertid skolans styrdokument att åsidosättas och i och med det, den värdegrund som anges i läroplanen. Den sammanhållna gymnasieskolan där både högskoleförberedande studier och yrkesstudier är samma skolform och har samma läroplan kan ses som en strävan att utjämna socioekonomiska skillnader.²² Om läroplanens mål konkurrerar med värderingar som handlar om att lyda överordnade, inte säga emot och där det framhålls att den viktigaste egenskapen du ska ha som medarbetare är att komma i tid, överförs snarare en värdegrund som motverkar social mobilitet och jämlikhet. Samma försiktighet som skolorna visar i att styra det arbetsplatsförlagda lärandet efter kursplanernas innehåll, visar sig ännu tydligare när det handlar om värdegrundsfrågor. Detta framträder i exemplet med skolan som hanterade de främlingsfientliga uttalandena från en handledare utan annan åtgärd än att placera elever med svensk bakgrund på den arbetsplatsen. Det är inte troligt att skolan skulle agera lika eftergivet om uttalandet kommit från en lärare och motsvarande åtgärd i klassrummet, att låta en lärare med sådana åsikter enbart undervisa elever med svensk bakgrund.

Att ansvaret läggs ut på elever vad gäller anskaffning av arbetsplatser är något som återkommer i tillsynen. Även om avsikterna är goda är det anmärkningsvärt att tillgång till utbildning är något man bedömer att eleverna är kapabla att tillgodose. Lärarnas bedömning av elevernas ansvarstagande vad gäller den övriga undervisningen är att de har svårt att klara detta. Till elevernas ansvar läggs också att signalera till skolan om handledarnas olämplighet, något som eleverna med liten sannolikhet har kunskaper och förmåga att göra utifrån de aspekter som bör beaktas.

Inom området bedömning och betyg är det återigen skillnaden mellan branschens krav och skolans som skapar en skiljelinje. De fostrande inslagen som

²² Olofsson Jonas, Samspelet mellan privata och offentliga aktörer – exemplet lärlingsutbildning working paper 2008:7, Socialhögskolan i Lund

och rädslan från skolans sida att göra arbetsplatsen besviken framstår som en bidragande orsak till att bedömningsarbetet riktas in på förmågor som handlar om elevers beteende. Exemplet från arbetsplatsen som utformat bedömningsunderlag som bättre motsvarade betygskriterierna än det skolan tagit fram ger emellertid en annan bild. Kanske står arbetsplatsernas syn på kunskap närmare kursplanernas betygskriterier än vad skolan tror? En annan fråga är hur mycket skolans föreställningar om arbetslivets syn på kunskap präglar skolans förväntningar på arbetsplatsen.

Det är tydligt att yrkeslärares ansvar är stort för att få det arbetsplatsförlagda lärandet att fungera. Yrkeslärares verksamhet följs emellertid sällan upp av rektor eller huvudman. Tillsynens resultat pekar i riktningen att rektorerna överlåter en stor del av utvecklingsarbetet till lärarna. Skolinspektionens kvalitetsgranskning²³ visade på sambandet mellan mindre välfungerande APU och rektorer som delegerat ansvaret till lärarna, i kombination med att resultaten inte följdes upp. Därför är det en allvarligt att skolorna saknar systematik i sitt sätt att följa upp effekter av utbildningen. Förutom den bristande analysen av resultaten borde någon form av uppföljning kopplat till arbetsmarknaden genomföras på skolorna, inte minst för de elever som kommer att avsluta yrkesprogrammen i enlighet med Gymnasiereformen 2011, eftersom den utbildningen är avsedd att göra eleverna anställningsbara direkt efter avslutade gymnasiestudier. Detta borde också vara angeläget för huvudmannen att följa upp. En annan fråga där huvudmannens uppföljning tycks vara otillräcklig är tillgången till APL-platser, en uppgift som allt som oftast är delegerad till den enskilda skolan. Eftersom det finns olika stödinsatser och utbildningar där kommunen behöver anordna arbetsplatser för lärande, inte minst inom utbildning för vuxna, bör kommunerna, förutom att följa upp arbetsplatsernas kvalitet, överväga om en större samordning av platser för lärande i arbetslivet är ett sätt att förbättra tillgången.

Tillsynen har gett upphov till frågeställningar och problemområden som kan vara intressanta för kommande granskningar eller för tillsynen att fokusera på. Tillsynens har inte på frågan varför rektorerna inte följer upp utbildningen och varför rektorerna sällan analyserar yrkesämnenas resultat. De låga resultaten leder i sin tur till att området stöd inom yrkesämnena aktualiseras.

²³ Skolinspektionens kvalitetsgranskning *Arbetsplatsförlagd utbildning i praktiken 2011*

Strategier för förbättring

Både den fördjupade tillsynen och kvalitetsgranskningen visar att det behövs ett samarbete mellan skola och arbetsplats för att lärandet på arbetsplatsen ska följa författningarnas krav. Samarbetet måste bygga på ömsesidigt förtroende och vara kontinuerligt. Skolan måste kunna göra förändringar i upplägget efter elevernas behov och förändringar som sker på arbetsplatsen måste skolan ha beredskap för att möta. För att kunna genomföra en likvärdig utbildning behöver lärarna ha tid för arbetsplatsbesök, men också god kunskap om styrdokumentet och hur de kan omsättas på arbetsplatsen. Den andra strategin är att utgå från styrdokumentet vid planeringen av APL och utgå från att de är möjliga att förena med arbetsplatsernas verksamhet. Det handlar om att överbrygga ett gap som kanske framstår som större än vad det egentligen är. För att detta ska bli framgångsrikt behöver rektorn och huvudmannen ta ett större ansvar för att det arbetsplatsförlagda lärandet utvecklas.

4. Bakgrund, syfte och frågeställningar

Av Skolinspektionens regleringsbrev för 2012 följer att Skolinspektionen ska vidareutveckla sina metoder för löpande tillsyn och kvalitetsgranskning av den gymnasiala yrkesutbildningen. Särskild vikt ska läggas vid att utveckla former för att granska de yrkesinriktade delarna av utbildningen. Uppdraget ska gälla såväl skolförlagd utbildning som lärlingsutbildning. Uppdraget innefattar också att Skolinspektionen ska redovisa sina erfarenheter inom tillsyn och kvalitetsgranskning av efterlevnaden av regelverk och kvalitet inom yrkesutbildning.

Uppdraget omsattes i tre projekt. Den fördjupade tillsynen är en del av detta uppdrag. De övriga insatserna är två kvalitetsgranskningar som pågått under 2012-2013, Gymnasial lärlingsutbildning och APL inom lärlingsutbildning för vuxna.

De områden som Skolinspektionen bedömer i den regelbundna tillsynen är i de flesta avseenden ändamålsenliga att utgå från för att bedöma yrkesprogrammen. Däremot behövs ett stärkt fokus på de särskilda förutsättningar och företeelser som finns inom yrkesprogrammen, såsom yrkeskulturer, det arbetsplatsförlagda lärandet och yrkeslärarnas roll och kunskapssyn. Dessutom behöver Skolinspektionen se till att inkludera dessa perspektiv när pedagogiska processer och rättssäkerhetsfrågor för eleverna bedöms.

Syfte

Skolinspektionens syfte i den fördjupade tillsynen var att få ökad kännedom om hur tillgången på APL såg ut och om lärandet där var förenligt med kursplanerna. Skolinspektionen ville också synliggöra handledarnas och skolornas samarbete och i vilken grad skolan tar ansvar för att handledarna har kännedom om sitt uppdrag. Vidare bedömdes att det behövdes en större kännedom om bedömning och betygssättning inom yrkesämnena. Därför framstod APL som en viktig företeelse att utgå från, där synliggörs den yrkeskultur som är betydelsefull för lärarnas syn på yrkeskunnande. Något som präglar undervisningen, kunskaps- och elevsynen, samt bedömning och betygssättning.²⁴ Ambitionen var också att granska i vilken utsträckning yrkesämnenas resultat följdes upp. För att få veta detta anpassades tillsynen genom att inspektörerna ställde fördjupade frågor som skulle ge information om dessa processer:

- Hur är tillgången på platser och vem ansvarar för att anskaffa APL-platserna?
- Hur ser samverkan mellan skola och arbetsplats ut?
- Hur förbereds eleverna på APL?
- Hur planeras och utformas det arbetsplatsförlagda lärandet i förhållande till styrdokumentet?
- Handledarens funktion?
- Bedömning och betygssättning av yrkeskunskaper?
- Hur ser måluppfyllelsen ut i yrkesämnena?
- Hur utformas den skolförlagda undervisningen i yrkesämnena i förhållande till styrdokumentet?²⁵

²⁴ Lytsy Anna (red.) Stockholm 2006, Skolportens årsbok 2006, *Att betygssätta en verkstad*, intervju med Bengt Selghed

²⁵ Frågeunderlaget finns i bilaga 1

5. Metod och genomförande

I en fördjupad tillsyn har Skolinspektionen granskat 21 gymnasieskolor med yrkesprogram runtom i landet, där kompletterande tillsynsmetoder användes. Tillsynen omfattade både yrkesutbildning med arbetsplatsförlagt lärande och lärlingsutbildning. I projektet ingick också den pågående tillsyn som har till uppgift att granska fristående utbildningskoncerner.

Tyngdpunkten i den fördjupade tillsynen lades på granskning av det arbetsplatsförlagda lärandet både för de elever som går en lärlingsutbildning och de som går en yrkesutbildning med arbetsplatsförlagt lärande om minst femton veckor. Att ha fokus på det som så tydligt skiljer yrkesprogrammen från de studieförberedande programmen, det vill säga det arbetsplatsförlagda lärandet, syftade till att lyfta in det yrkesnära perspektivet. Därigenom påverkas hela tillsynsbesöket och intervjuerna, vilket syftade till att synliggöra de yrkesrelaterade aspekterna av utbildningen. Genom att granska det arbetsplatsförlagda lärandet bedömde Skolinspektionen att det skulle vara möjligt att få en inblick i hur utbildningen beskrivs av en viktig avnämargrupp, elevernas blivande arbetsgivare. Besök på arbetsplatser och intervjuer med handledare bedömdes vara väsentliga för att fånga in de ömsesidiga förväntningar som finns mellan arbetsplats och skola.

Sammanfattningsvis genomförde Skolinspektionen anpassningar i tillsynsmetoderna på följande sätt:

- intervju med handledarna under arbetsplatsbesök
- separata intervjuer med lärare i yrkesämnen respektive lärare i kärnämnen/gymnasiegemensamma ämnen.
- särskilt frågeunderlag för intervjuer med elever, lärare och rektor.

För att ytterligare sätta fokus på yrkesprogrammen utformades kompletterande frågor som var inriktade på förhållandena inom just yrkesprogrammen. Frågeunderlaget består av två delar, en för intervjuer på skolan och en för intervjuer på arbetsplatsen. Frågorna avser att fånga in viktiga delar av det arbetsplatsförlagda lärandet och dess koppling till styrdokumentet och i viss mån till kvalitativa aspekter, exempelvis om det sker ett lärande samtal i handledningssituationen. Vilken form av förberedelser elever och handledare får syftar till att ge en bild av vilka förväntningar som skapas på det arbetsplatsförlagda lärandet.

I den fördjupade tillsynen intervjuades handledarna och eleverna på arbetsplatserna, vilket normalt inte görs vid regelbunden tillsyn. Formerna för lärarintervjuerna förändrades genom att lärare som undervisar i yrkesämnen och lärare i kärnämnen/gymnasiegemensamma ämnen intervjuades i separata grupper. För att få kännedom om tillgång på APL-platserna, samt deras relevans, begärdes förteckningar över skolornas APL-platser in.

Genom den fördjupade tillsynen som genomförts bedömde Skolinspektionen att den anpassade tillsynsmetoder skulle ge annat underlag än vid en vanlig tillsyn. Det handlar om de upplevelser som handledaren kan dela med sig av, om hur skolan informerar handledaren och hur denne uppfattar och utför sitt uppdrag. Kvalitetsgranskningsprojekten bedömer också att intervjuerna med handledarna är värdefulla för Skolinspektionens tillsyn och granskning. Med förändrade frågor till elever och lärare avsågs situationen för APL och i viss mån undervisning i yrkesämnena synliggöras. Den fördjupade tillsynens frågeställningar syftade till att ge underlag för att grundligare bedöma tillgången på relevanta platser samt inkludering av det arbetsplatsförlagda lärandet i lärarnas bedömning och betygssättning. Genom att få tillgång till dokumentation över avsåg Skolinspektionen bedöma skolans APL-platser utifrån kraven i lagstiftningen. Skolinspektionen avsåg att få större kännedom om hur det arbetsplatsförlagda lärandet överensstämmer med styrdokumentet, genom att efterfråga information om hur arbetsplatsernas och skolans samverkan ser ut och hur handledarna och elever informeras om utbildningen.

6. Referenser

Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan. Stockholm 2008. Regeringens proposition 2008/09:199

Lytsy Anna (red.). Stockholm 2006. Skolportens årsbok 2006

Läroplan för gymnasieskolan (Lgy 11). Stockholm 2011. Utbildningsdepartementet

Olofsson Jonas. Lund 2008, *Samspelet mellan privata och offentliga aktörer – exempel på lärlingsutbildning* working paper 2008:7. Socialhögskolan i Lund

Skolverket. Stockholm 2012, *Allmänna råd om bedömning och betygssättning i gymnasiet* Stockholm

Skolinspektionen. Stockholm 2011 Kvalitetsgranskning 2011:2 *Arbetsplatsförlagd utbildning i praktiken*

SOU 2011:72. Stockholm 2011 *Gymnasial lärlingsutbildning- med fokus på kvalitet*

7. Bilagor

- bedömningsunderlag, intervjuunderlag

BEDÖMNINGСУNDERLAG FÖR TILLSYN AV YRKESPROGRAMMEN

1. APU/APL-platsen

- 1.1 Vem ansvarar för att anordna APU-platser?
- 1.2 Finns det APU-platser till alla elever?
- 1.3 Är det möjligt för eleverna att ta del av/utföra arbetsuppgifter så att eleverna utvecklar kunskaper som motsvarar kursplanernas/ämnesplanernas innehåll?)

2. APU/APL-platsen och samverkan med skolan

- 2.1 Hur ofta besöks APU/APL-platsen?
- 2.2 Vem gör besöken?
- 2.3 Förbereds eleven på tiden på arbetsplatsen? Vilka aspekter betonas? (Görs någon form av planering av vad eleven ska kunna delta i och/eller utföra på sin APU/APL?)
- 2.4 Vilken information grundar sig bedömningen och betygsättningen på? Vad innehåller de bedömningsunderlag som handledaren använder för att kommunicera elevens kunskapsutveckling till skolan. Vad betonas och varför?
- 2.5 Hur hänger APU/APL-tiden ihop med övrig undervisning? Får eleverna möjlighet att använda erövrade kunskaper.

3. Handledaren

- 3.1 Vilka förväntningar har skolan på handledaren och den arbetsplatsförlagda tiden?
- 3.2 Kommunicerar eleven och läraren ur ett lärandeperspektiv?

4. Skolförlagd undervisning

- 4.1 Finns det ändamålsenliga lokaler, är utrustningen och läromedel adekvata? Om det är tänkt att vissa moment ska utföras på APU/APL-platserna, hur säkerställer skolan att så sker?
- 4.2 Utformas undervisningen utifrån kursplanernas krav?

5. Rektor

- 5.1 Vilka kurser eller delar av kurser läggs ut på APU/APL? Vad är motivet till att man valt just de kurserna eller delar av kurserna?
- 5.2 Hur organiseras yrkesämnena? Vad styr planering och schemaläggning?
- 5.3 Hur ser måluppfyllelsen ut för eleverna i yrkesämnena?
- 5.4 Får yrkesämneslärarna kompetensutveckling inom yrkesområdet?

INTERVJUUNDERLAG APU/APL-PLATSEN

1. Handledare

- 1.1 Hur erhåller skolan information om vad eleven gör på apl/apu-platsen? Gör lärarna besök på APU/APL-platsen, hur ofta?
- 1.2 Vilka förväntningar har skolan på handledaren och den arbetsplatsförlagda tiden?
- 1.3 Är det tänkt att vissa moment ska utföras på apu/apl-platsen? Hur säkerställer skolan att det sker?
- 1.4 Inkluderas handledaren i bedömningen av elevens kunskaper? Vad bedömer ni? Hur går det till?
- 1.5 Hur ofta har skolan kontakt med arbetsplatsen?
- 1.6 Vilka problem brukar uppstå när arbetsplatsen tar emot elever? Vad kan man göra för att lösa dem?

- 1.7 Har ni kännedom om vad eleven ska lära sig? Är det tillräckligt och begripligt?
- 1.8 Vad är det mest positiva med att ta emot elever? Vilket är det vanligaste bekymret när ni har apu/apl-elever?

2. Elev

- 2.1 Hur förbereddes du av skolan på apu/apl?
- 2.2 Vad får du göra på din apu/apl-plats?
- 2.3 Är det tänkt att du ska utföra vissa moment eller arbetsuppgifter på apu/apl-platsen?
- 2.4 Kan handledaren förklara det ni gör? Sätter han/hon in det i ett sammanhang?
- 2.6 Kommer lärarna på besök? Vad pratar ni om vid besöken?
- 2.7 Hur kommer det du lär dig under apu/apl-tiden att bedömas och betygsättas? Får du respons från handledaren? Vad bedömer han/hon?